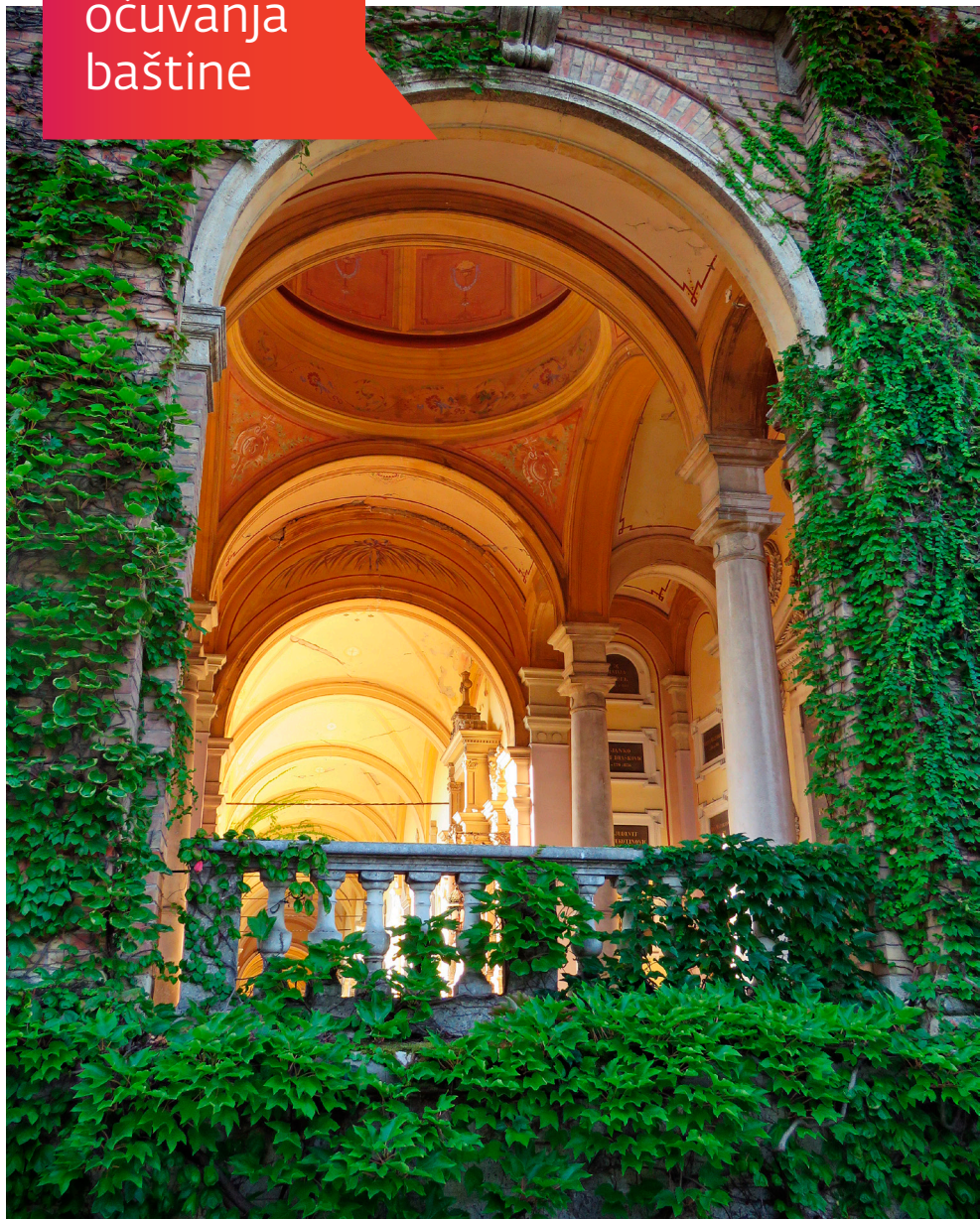

Mirogoj:
izazovi
očuvanja
baštine

Stručni skup
27. listopada 2022.
Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Mirogoj: izazovi očuvanja baštine

Stručni skup
27. listopada 2022.
Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Uvodna riječ

Kulturnopovijesna cjelina groblja Mirogoj, nastala jedinstvenim planskim zahvatom arhitekta Hermana Bolléa, svojim je oblikovanjem i položajem vrijedan arhitektonski, urbanistički i prostorni fenomen grada Zagreba, zaštićen kao kulturno dobro. Nazivan hrvatskim panteonom, Mirogoj je posljednje poćivalište mnogih znamenitih građana Zagreba, a bogatstvo njegove kulturne baštine odlikuju i brojna vrijedna kiparska ostvarenja nadgrobnih spomenika.

Dok je zagrebaćki potres 1880. godine obilježio same početke gradnje Mirogoja, potresi koji su 2020. godine pogodili središnju Hrvatsku uzrokovali su materijalnu i kulturnu štetu u razmjerima koji su motivirali uvrštenje cjeline groblja Mirogoj na popis sedam najugroženijih baštinskih lokaliteta (*7 Most Endangered*) za 2021. godinu. U okviru istoimenog programa, koji provodi Europa Nostra s podrškom partnera Instituta Europske investicijske banke, Ministarstvo kulture i medija pokrenulo je niz stručnih konzultacija koje su dovele do međuinstitucionalne suradnje u pronalasku rješenja na brojne i raznovrsne izazove u očuvanju cjeline groblja Mirogoj.

Programom stručnog skupa pred Vama okupljeni su sudionici u provedbi projektnih aktivnosti, usmjerenih na povijesna i povijesno-umjetnička istraživanja kulturne baštine cjeline groblja Mirogoj. Ona će tijekom prve faze biti usmjerena na rad na probnom uzorku unutar najstarijeg dijela Mirogoja, s perspektivom razvoja metodologije primjenjive na čitavu cjelinu povijesnog multikonfesionalnog groblja, kao aktivnosti komplementarne svakodnevnim izazovima funkcioniranja groblja, predstojećoj obnovi nakon potresa te u odnosu na potencijal Mirogoja kao turističko-baštinske destinacije.

ministrica
dr. sc. Nina Obuljen Koržinek

Program skupa

9.00 – 9.30 | uvodna obraćanja

dr. sc. Nina Obuljen Koržinek, ministrica kulture i medija Republike Hrvatske
Grad Zagreb

John Sell, član savjetodavnog odbora za program *7 Most Endangered*, Europa
Nostra

Moderator: Davor Trupković, glavni konzervator za nepokretnu kulturnu
baštinu, Ministarstvo kulture i medija

9.30 – 11.00

Željka Čorak, Dva grada

Dragan Damjanović, Arhitektura groblja Mirogoj – remek-djelo zagrebačkog
historicisma i (srednjo)europske sepulkrarne arhitekture

Irena Kraševac, Hrvatsko kiparstvo od 19. do 21. stoljeća u prostoru Mirogoja

Goran Ravančić, Značajne osobe na zagrebačkom gradskom groblju Mirogoj

11.00 – 11.30 | pauza

11.30 – 13.00

Ana Vranić Rob, Konzervatorska zaštita kulturno-povijesne, umjetničke i
parkovne cjeline kompleksa groblja Mirogoj – povijesni pregled i Mirogoj danas

Igor Rađenović, Izazovi očuvanja cjeline groblja Mirogoj iz perspektive rada
Gradskih groblja

Tatjana Horvatić, Konzervatorska zaštita groblja u Hrvatskoj, primjer
Katoličkog groblja Dubovac u Karlovcu

Lidija Pliberšek, Održavanje baštine groblja kao misija Udruženja značajnih
groblja Europe i Rute europskih groblja

13.00 – 13.30 | zaključci

dr. sc. Katarina Horvat-Levaj, ravnateljica Instituta za povijest umjetnosti

Davor Trupković, glavni konzervator za nepokretnu kulturnu baštinu,
Ministarstvo kulture i medija

Sažeci

Željka Čorak, akademkinja

redovita članica *Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*

emerita *Instituta za povijest umjetnosti*

Dva grada

U vrijeme izgradnje Mirogoja Zagreb je imao između dvadeset i trideset tisuća stanovnika. Površina projektiranog groblja bila je golema u odnosu na grad. Urbanistički model Mirogoja i Donjeg grada pokazuje sukladnu strukturnu misao. Kult memorije, iz kojeg je Mirogoj proizišao (a duhovni je supstrat epohe historicizma), obrambeni je štit političkim presezanjima i frustracijama. Istu funkciju ima intenzitet uloge umjetnosti i kulture (Mirogoj kao panteon, galerija na otvorenom, udžbenik povijesti, hortikulturno ostvarenje). Mirogoj je i spomenik i podsjetnik tolerancije (religijski simboli na kupolama). Sudbina Mirogoja jednaka je sudbini grada – od ambicije i zanosu do olakog napuštanja baštine, unifikacije, banalizacije i monotonizacije. Čvrsta i jasna legislativa, i njezino zajamčeno poštovanje, prvenstveno je potreban odgovor na trajnu i akutnu ugroženost Mirogoja.

dr. sc. Dragan Damjanović, redoviti profesor
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

Arhitektura groblja Mirogoj – remek-djelo zagrebačkog historicizma i (srednjo)europske sepulkrarne arhitekture

Kompleks groblja Mirogoj u Zagrebu predstavlja u širim (srednjo)europskim razmjerima jednu od najvažnijih nekropola 19. stoljeća zahvaljujući arhitektonskom rješenju paviljona i arkada podignutih na njegovoj zapadnoj granici. Monumentalnost i slikovitost rješenja arhitektonskog okvira Mirogoja, koje je 1878. – 1879. osmislio arhitekt Herman Bollé, nadahnut talijanskim arhitektonskim grobljima te suvremenom srednjoeuropskom neorenesansnom arhitekturom, jedinstveno je na području (srednje) Europe. Nizanjem paviljona s visokim kupolama (kojih je po prvotnom Bolléovu projektu trebalo biti 20, no izvedeno je zbog nedostatka sredstava 12), koji se uzdižu od juga prema sjeveru, te postavljanjem reprezentativne katoličke kapele u središnji dio arkadnog niza, Bollé je stvorio iznimno slikovito kompozicijsko rješenje koje se može ocijeniti pravim remek-djelom njegova opusa i zagrebačkog historicizma u cjelini. Stroga pravila koja su odredila postavljanje nadgrobnih spomenika isključivo uz zapadni zid arkada omogućila su pak preglednost unutrašnjosti arkada, dok je kombiniranje arhitektonskog okvira s prostornim rješenjem ostatka otvorenog prostora groblja kao i zemljišta oko mrtvačnice od Mirogoja stvorilo jednu od najvećih gradskih zelenih površina.

Arkade i paviljoni Mirogoja bili su namijenjeni postavljanju nadgrobnih spomenika najimućnijih pripadnika tadašnjeg zagrebačkog građanstva. Iako je dakle u socijalnom smislu riječ o prostoru rezerviranome za tek manji dio zagrebačkog stanovništva, od samih početaka arkade i paviljoni osmišljeni su kao multikonfesionalni prostor, ne samo otvoren već i rezerviran za pokojnike svih četiriju glavnih konfesionalnih skupina u gradu: katoličke, pravoslavne, protestantske i židovske, što ih također čini posebnim u povijesti sepulkrarne arhitekture 19. stoljeća.

Mirogojske arkade rast će zajedno s građanskim liberalnim Zagrebom punih šest desetljeća. Njihovu će daljnju izgradnju zaustaviti tek Drugi svjetski rat, koji će nepovratno uništiti dio multikonfesionalnosti grada i nakon kojeg će započeti polagano propadanje ovog arhitektonskog kompleksa, koje se ubrzalo velikim oštećenjima u potresima 2020. godine.

Svrha je ovog izlaganja stoga upozoriti na vrijednost arhitektonskog okvira Mirogoja s ciljem njegove primjerene konzervacije, restauracije te daljnjeg korištenja i prezentacije u godinama koje dolaze.

dr. sc. Irena Kraševac, znanstvena savjetnica
Institut za povijest umjetnosti

Hrvatsko kiparstvo od 19. do 21. stoljeća u prostoru Mirogoja

Planiranje i podizanje grobljanskog kompleksa Mirogoja prema zamisli i projektu Hermana Bolléa teklo je usporedno s osnutkom Kraljevske muške obrtne škole u Zagrebu, čiji je Bollé bio ravnatelj od osnutka 1882. do 1913. godine. Obrtna škola postala je ubrzo rasadnikom zanatskih i umjetničkih talenata koji su uglavnom radili na dekorativnom opremanju brojnih Bolléovih graditeljskih projekata. Prvi nastavnici kiparsko-klesarskog odjela u Zagreb su stigli na Bolléov nagovor iz Beča. Ignjat Franz i Dragutin Morak izrađivali su prve nadgrobnne spomenike na Mirogoju prema nacrtima Hermana Bolléa i Hecktora Eckhela, ali i prema vlastitim invencijama. Njihovi učenici Robert Frangeš i Rudolf Valdec izradili su neka od antologijskih djela hrvatskog modernog kiparstva upravo za mirogojske spomenike. U izvedbama dekorativnih detalja za arkade sudjelovali su i majstori bravarskog odjela koji su izveli brojne kovane ograde i svjetiljke. Herman Bollé i majstori Obrtne škole najzaslužniji su za kvalitetnu izradu prvih nadgrobnih spomenika koji su podizani usporedno s gradnjom arkada i starog dijela groblja. Njihov rad nastavit će brojni kipari školovani u okrilju kasnije Škole primijenjenih umjetnosti i dizajna i Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Prema popisu Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, evidentirana su imena 125 kipara čija djela rese mirogojske grobove. Riječ je o svojevrsnoj galeriji hrvatskog modernog kiparstva koju reprezentiraju zvučna imena: Kosta Angeli Radovani, Ivan Antolčić, Antun Augustinčić, Vojin Bakić, Samuel Bernfest, Emil Bohutinsky, Kruno Bošnjak, Ante Despot, Dušan Džamonja, Želimir Janeš, Ivo Kerdić, Kuzma Kovačić, Frano Kršinić, Velibor Mačukatin, Ivan Meštrović, Vanja Radauš, Stipe Sikirica, Joza Turkalj i mnogi drugi. Zastupljene su i tri kiparice: Ema Siebenschein, Mila Wod i Marija Ujević Galetović. Izdvojen opus čine reprezentativni spomenici Ivana Rendića, koji je kratko djelovao u Zagrebu, u kojem je otvorio svoj kiparski atelijer, ali je kontinuirano prisutan zahvaljujući narudžbama za izradu spomenika. Mirogojske spomenike možemo podijeliti u nekoliko osnovnih skupina: javne komemorativne spomenike (npr. Spomenik srpanjskim žrtvama, Spomenik palim hrvatskim vojnicima u Prvom svjetskom ratu, Spomenik žrtvama Drugog svjetskog rata, Glas hrvatske žrtve. Zid boli i

dr.), grobne kapele/mauzoleje te nadgrobna obilježja u arkadama i izvan njih. Njihova tipologija i stil prate mijene od stilskog pluralizma historicističkog razdoblja do djela modernog i suvremenog izričaja. Bogatstvom i kvalitetom mirogojski spomenici pripadaju ponajboljim djelima hrvatske kiparske baštine i kao takvi zavrjeđuju kontinuiran rad na istraživanju i zaštiti.

dr. sc. Gordan Ravančić, znanstveni savjetnik
Hrvatski institut za povijest,
Zagreb

Značajne osobe na zagrebačkom gradskom groblju Mirogoj

Sukladno Zakonu o grobljima (NN 19/98, 50/12, 89/17) Hrvatski institut za povijest i HAZU imaju obvezu i pravo davanja mišljenja o značajnim osobama pokopanim na grobljima u RH. Na temelju te odredbe djelatnici Hrvatskog instituta za povijest tijekom posljednjih 15-ak godina napisali su nekoliko stotina mišljenja, prije svega na izravan zahtjev pojedinog gradskog ili mjesnog groblja. U dosadašnjem radu inicijativa i upit lokalnog groblja proizlazili su iz potrebe da se pojedina grobna mjesta dodatno uredi ili dadu na uporabu novim korisnicima.

Postupak utvrđivanja znamenitih pokojnika u osnovi je uglavnom tehničke prirode te se zasniva na nekoliko istraživačkih koraka. Potrebno je utvrditi je li osoba uvedena u abecedarij Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, koji je trenutno najpotpuniji popis znamenitih osoba koje su djelovale na području Republike Hrvatske. Ako je predmetna osoba (pokojnik) uvrštena u abecedarij, potrebno je na temelju relevantne literature izraditi kratak životopis i mišljenje o važnosti predmetne osobe za hrvatsku povijest i kulturu.

U ovom projektu Hrvatski institut za povijest preuzeo je zadatak izrade cjelovita i potpuna popisa svih znamenitih osoba pokopanih na groblju Mirogoj. Osim institutskih istraživača u posao pregleda lista preminulih i pokopanih na gradskom groblju i izradu cjelovita popisa znamenitih osoba uključeni su i istraživači drugih institucija, poglavito oni koji se bave poviješću pojedinih vjerskih i nacionalnih zajednica u RH.

U prvoj fazi projekta dogovoreno je da se napravi pilot-istraživanje za 5 grobnih polja u najstarijem dijelu groblja, gdje su prema dostupnim podacima sahranjene 4622 osobe. Usporedbom s dosadašnjim popisom znamenitih osoba pokopanih na groblju Mirogoj (2447) cilj je nadopuniti postojeći popis te ustanoviti obrasce i modele pisanja kratkih biografija pokopanih znamenitih osoba, što će postati osnovom za izradu internetskog leksikona znamenitih osoba pokopanih na zagrebačkom Mirogoju.

Ana Vranić Rob

Grad Zagreb, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode

Voditeljica Odjela za dokumentaciju

Konzervatorska zaštita kulturno-povijesne, umjetničke i parkovne cjeline kompleksa groblja Mirogoj – povijesni pregled i Mirogoj danas

Groblje Mirogoj jedinstvena je spomenička cjelina koja položajem i urbanističkim konceptom, kao i prepoznatljivom arhitekturom, dominira u vizurama grada te predstavlja izuzetno vrijedan prostorno-pejzažni i urbanističko-arhitektonski fenomen Zagreba, čime nedvojbeno ima svojstvo kulturnog dobra. Mirogoj je od otvaranja 1876. pratio rast i razvoj Zagreba, a svijest o njegovu značenju i ulozi u kontekstu povijesnog, kulturnog, društvenog i umjetničkog razvoja grada prisutna je od samih začetaka njegova postojanja. Stručna je javnost odmah po izgradnji prepoznala kvalitetu i vrijednost njegove arhitekture i urbanističkog koncepta, a postupnom izgradnjom i uređenjem grobnih mjesta, kroz čije oblikovanje danas možemo pratiti razvoj umjetničkih stilova i društvenog odnosa spram sjećanja na preminule, koji su bili dio povijesti ovog grada, nastajale su i evidencije djela poznatih, većinom zagrebačkih graditelja i umjetnika, kao i popisi značajnih povijesnih osoba sahranjenih na Mirogoju. Početci formalne konzervatorske zaštite datiraju od 1965., kada su zaštićene najznačajnije građevine ovog kompleksa: mrtvačnica i arkade s crkvom Krista Kralja. Zbog brojnosti grobnih mjesta, kojih je danas na Mirogoju oko 60.000, ali i činjenice da je Mirogoj još uvijek aktivno groblje koje svakodnevno proživljava svoju urbanu transformaciju, postupak vrednovanja dugotrajan je i složen proces koji je tek 1992. rezultirao i trajnom zaštitom kompleksa groblja Mirogoj kao kulturno-povijesne cjeline. Kako bi se vrednovalo svako pojedinačno grobno mjesto te definirale kategorije zaštite i propisale mjere njihova očuvanja, u tijeku je izrada detaljne konzervatorske podloge. Nakon potresa intenzivirao se broj zahtjeva za preuređenje grobnih mjesta, stoga je u studenom 2021. doneseno rješenje o mjerama zaštite groblja Mirogoj kojim se detaljnije propisuje način postupanja prilikom utvrđivanja značenja povijesnih osoba i definiraju kulturnopovijesne i pejzažne vrijednosti koje je nužno očuvati.

Igor Rađenović

Zagrebački Holding d.o.o.

Voditelj Podružnice Gradska groblja

Izazovi očuvanja cjeline groblja Mirogoj iz perspektive rada Gradskih groblja

Gradska groblja Zagreb podružnica su Zagrebačkog holdinga d.o.o. koja upravlja nad ukupno 28 groblja na širem području grada Zagreba, od kojih je 25 aktivnih, te trenutno raspolaže sa 183.000 grobnih mjesta. Četiri su velika groblja: Mirogoj, Gaj urni, Miroševac i Markovo polje.

Osnovne djelatnosti čine održavanje groblja i krematorija, organizacija i obavljanje kompletnih pogrebnih usluga (prijevoz i opremanje umrlih osoba, prodaja pogrebne opreme, obavljanje usluga ispraćaja, kremiranja i ukopa) te izgradnja i održavanje grobnih mjesta. Osim obavljanja osnovne djelatnosti Gradska groblja svakodnevno izdaju klesarska odobrenja za uređenje samih grobnih mjesta. Budući da je groblje Mirogoj zaštićeno kulturno dobro, za izdavanje dozvole potrebna je prethodna suglasnost Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Grada Zagreba.

Prestizhne lokacije grobnih mjesta i sami grobovi unutar „starog“ dijela Mirogoja (dio groblja unutar arkada) tijekom desetljeća preuređivali su korisnici grobnih mjesta koji su ih stekli na temelju prava o nasljeđivanju ili privatnim ugovorima o ustupanju prava korištenja. Grobovi su gotovo do temelja bili rastavljeni (srušeni) te su se postavljala nova moderna rješenja u obliku granitnih ploča i natpisnih spomenika različitih boja, veličina i oblika. Na taj je način jednim dijelom devastirana i nagrđena povijesna ljepota groblja Mirogoj.

Gradska groblja već duže vrijeme rade na zaštiti postojećih „starih“ grobnih mjesta u suradnji s Gradskim zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode Grada Zagreba jer je kompleks groblja Mirogoj kulturno dobro upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske pod brojem Z-1526 na temelju Rješenja Ministarstva kulture.

Tatjana Horvatić

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Voditeljica Službe za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu

Konzervatorska zaštita groblja u Hrvatskoj, primjer Katoličkog groblja Dubovac u Karlovcu

Do sada je više od trideset groblja u Hrvatskoj valorizirano kao kulturno dobro i upisano u Registar kulturnih dobara, dok su mnoga povijesna groblja zaštićena unutar granica povijesno-urbanih ili ruralnih cjelina.

Suvremene potrebe, namjere i želje korisnika često nisu u skladu s uvjetima pod kojima je pojedine povijesne grobove pa tako i grobljanske cjeline moguće sačuvati bez narušavanja njihovih spomeničkih svojstava.

Ovo izlaganje fokusirano je na temu vrednovanja sepulkralnih spomenika i uspostave mjera zaštite koje propisuju konzervatorski odjeli, odnosno Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode kako bi u skladu s konzervatorskim smjernicama očuvali ovu specifičnu i iznimnu vrstu baštine.

Tema je obrađena na primjeru Katoličkog groblja Dubovac u Karlovcu, za koje je nadležni konzervatorski odjel utvrdio svojstvo kulturnog dobra te izdvojio više od tristo grobova i nadgrobni spomenika sukladno njihovoj baštinskoj vrijednosti. Zbog različitosti stupnjeva očuvanosti arhitektonsko-stilske, kulturnopovijesne, dokumentarne, estetsko-umjetničke, starosne ili autorske vrijednosti, ali i značenja pokojnika, grobovi su podijeljeni u četiri kategorije prema kojima su propisane četiri razine sustava mjera zaštite koji određuje postupanje.

Iako svaku intervenciju na grobovima koji se nalaze unutar granica zaštićenog kulturnog dobra nadležni konzervatorski odjel mora prethodno odobriti, postojeći i budući korisnici na ovaj način mogu dobiti osnovne upute o tome kakvi su radovi mogući i dopušteni na istaknutim grobovima, čime se ubrzava procedura njihova održavanja i obnove.

mr. sc. Lidija Pliberšek
Udruženje značajnih groblja Europe
Ruta europskih groblja

Održavanje baštine groblja kao misija Udruženja značajnih groblja Europe i Rute europskih groblja

Ruta europskih groblja Vijeća Europe nadopunjuje osnovnu misiju udruženja ASCE (*Association of Significant Cemeteries of Europe*): širenje svijesti o značenju europskih groblja. Pritom je bitno razumijevanje da groblja nisu značajna samo svako za sebe kao dio baštine grada u kojem se nalaze nego odražavaju povijesni, kulturni, društveni, arhitekturni i umjetnički razvoj cijele Europe.

Aktivnosti rute usmjerene su ponajprije prema turističkom promicanju groblja. Organiziranjem turističkih obilazaka, priredbama i drugim aktivnostima koje se provode na grobljima članovi projekta žele približiti groblja posjetiteljima i povećati broj turističkih posjeta. Isti sadržaji i aktivnosti upotrebljavaju se i u radu sa školama – kulturni dani i drugi projekti kojima se kulturna baština groblja približava mladima.

Te aktivnosti doprinose razumijevanju kulturne baštine groblja i značenja te baštine u široj populaciji. Ujedno se povećava afinitet stanovništva prema projektima održavanja groblja, povijesnih spomenika i zapisa.

Upravo je u tome sadržana i najznačajnija uloga, odnosno misija Rute europskih groblja. Istraživanjem i stvaranjem sadržaja koji su istodobno u upotrebi u turističke i edukativne svrhe grade se dugotrajni utjecaji na razumijevanje kulturne baštine groblja i potrebe za njezinim održavanjem.

Impresum

IZDAVAČ

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske
www.min-kulture.gov.hr

ZA IZDAVAČA

Nina Obuljen Koržinek, dr. sc.

GLAVNI UREDNIK I VODITELJ

PROJEKTNIH AKTIVNOSTI

Davor Trupković, dipl. ing. arh.

KOORDINACIJSKI TIM

Tatjana Horvatić

Petra Smajić

LEKTURA

Ana Vraneša Sredić

FOTOGRAFIJE

Gordana Jerabek

LIKOVNO OBLIKOVANJE I PRIJELOM

Grafički studio 5d012

TISAK

Grafički studio 5d012

NAKLADA

150 primjeraka

Zagreb, listopad 2022.

ISBN 978-953-312-066-9

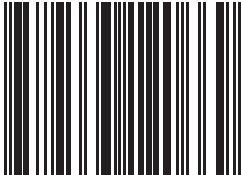
Provedba aktivnosti programa *7 Most Endangered*
s podrškom Europe Nostre i Instituta Europske investicijske banke:
Ministarstvo kulture i medija RH

Partneri:
Hrvatski institut za povijest
Institut za povijest umjetnosti
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Grada Zagreba
Zagrebački holding d.o.o. – podružnica Gradska groblja

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

ISBN: 978-953-312-066-9

9 789533 120669